ئەر ـ خوتۇن ئارىسىدىكى ئىناقسىزلىقنى بىر تەرەپ قىلىش ۋاستىلىرى

﴿ ٱلرِّجَالُ قَوَّٰمُونَ عَلَى ٱلنِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ ٱللَّهُ بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖ وَبِمَآ أَنفَقُواْ مِنۡ أَمۡوَٰلِهِمۡۚ فَٱلصَّٰلِحَٰتُ قَٰنِتَٰتٌ حَٰفِظَٰتٞ لِّلۡغَيۡبِ بِمَا حَفِظَ ٱللَّهُۚ وَٱلَّٰتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَٱهۡجُرُوهُنَّ فِي ٱلۡمَضَاجِعِ وَٱضۡرِبُوهُنَّۖ فَإِنۡ أَطَعۡنَكُمۡ فَلَا تَبۡغُواْ عَلَيۡهِنَّ سَبِيلًاۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيّٗا كَبِيرٗا ﴿٣٤﴾ وَإِنۡ خِفۡتُمۡ شِقَاقَ بَيۡنِهِمَا فَٱبۡعَثُواْ حَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهِۦ وَحَكَمٗا مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن يُرِيدَآ إِصۡلَٰحٗا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيۡنَهُمَآۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرٗا ﴿٣٥﴾ ۞وَٱعۡبُدُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُشۡرِكُواْ بِهِۦ شَيۡـٔٗاۖ وَبِٱلۡوَٰلِدَيۡنِ إِحۡسَٰنٗا وَبِذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينِ وَٱلۡجَارِ ذِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡجَارِ ٱلۡجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلۡجَنۢبِ وَٱبۡنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتۡ أَيۡمَٰنُكُمۡۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخۡتَالٗا فَخُورًا ﴿٣٦﴾ ﴾

﴿ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر، بۇ اﷲ نىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن (يەنى ئەرلەرنى كۈچ ـــ قۇۋۋەت، غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاياللاردىن) ئارتۇق قىلغانلىقىدىندۇر ۋە ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل ـ ماللىرىنى سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر (يەنى ئاياللارنىڭ نەپىقىسى ئەرلەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەنلىكىدىندۇر). ياخشى ئاياللار ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردا اﷲ نىڭ پاناھىدا ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ساقلىغۇچىلاردۇر، سىلەر سەركەشلىك قىلىشلىرىدىن قورقىدىغان ئاياللارغا نەسىھەت قىلىڭلار، (بۇ ئۈنۈم بەرمىسە) بىر تۆشەكتە بىللە ياتماڭلار، (بۇمۇ ئۈنۈم بەرمىسە) ئۇلارنى ئەدەپلەش مەقسىتىدە ئاستىراق ئۇرۇڭلار. ئەگەر سىلەرگە ئىتائەت قىلسا، ئۇلارنى بوزەك قىلىش خىيالىدا بولماڭلار. اﷲ ھەقىقەتەن سىلەردىن ئۈستۈندۇر، بۈيۈكتۇر (اﷲ ئاياللارغا زۇلۇم قىلغاننى جازالايدۇ). ئەگەر ئەر ـ خوتۇن ئىككەيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇنىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار، اﷲ ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۈرۈشنى خالىسا، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ. اﷲ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر. اﷲ قا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئاناڭلارغا، خىش ـ ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، ياندىكى ھەمراھقا (يەنى

سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل - چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، اللہ مۇتەكەببىر ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ﴾.

— سۈرە نىسا 34 -، 35 -، 36 - ئايەتلەر

سۆزلۈكلەر تەھلىللىرى

قَوَّٰمُونَ: (ھامىيلىرىدۇر)، بۇ سۆز «قەۋۋام» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، بىر نەرسىنى قوغدىماق، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەك دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ. خۇددى بىر ۋالى ئۆز پۇقرالىرىنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ يامان ئىشتىن توسۇش، ھەمدە ئۇلارنى ھىمايە قىلىش ۋە قوغداش بىلەن ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلگىنىدەك، ئەر كىشىمۇ خوتۇنىغا كۆڭۈل بۆلىدۇ.

قَٰنِتَٰتٌ: (ئىتائەت قىلغۇچىلار)، بۇ سۆز ئىتائەتمەنلىكنى داۋام قىلدۇرۇش مەنىسىدە كېلىدۇ. ئايەتتە اللہ قا ۋە ئەرلىرىگە ئىتائەت قىلغۇچى ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ.

نُشُوزَهُنَّ : (سەركەشلىك قىلىشلىرىدىن)، بۇ سۆز «نەشز» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، ئېگىز ئورۇن، تۆپىلىك دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. ئايەتتە ئەرلىرىگە ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتقان ۋە چوڭچىلىق قىلغان ئاياللارنى كۆرسىتىدۇ.

ئىبنى مەنزۇر «لىسانۇل ئەرەب» ناملىق قامۇسىدا مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز «ئەننەشز» دېگەن سۆزدىن تۇرلىنىپ چىققان بولۇپ، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ ھەر بىرى يەنە بىرىنى يامان كۆرىدىغان بولۇپ قېلىشىنى ئىپادىلەيدۇ. لۇغەتتە ئېگىز يەرنى كۆرسىتىدۇ. ئولتۇرغان ئادەمنىڭ ئورنىدىن تۇرۇشىنىمۇ كۆرسىتىدۇ. مۇشۇ مەنىدە اللہ تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەگەر سىلەرگە (باشقىلارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىش ئۈچۈن): «ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ بېرىڭلار» دېيىلسە، ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ بېرىڭلار﴾[1]. »

فَعِظُوهُنَّ : (ئۇلارغا نەسىھەت قىلىڭلار)، بۇ سۆز، ئىتائەت قىلىش ۋە ئەرلىرىگە ياخشى مۇئامىلە قىلىشتىن ئىبارەت اللہ تائالا ئۇ ئاياللارغا ۋاجىپ قىلغان ئىشلارنى ئۇلارغا ئەسلىتىپ ئۆتۈڭلار، دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ.

ٱلْمَضَاجِعِ: (تۆشەك)، بۇ سۆز «ئەلمەزجەئ» دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك ئىشلىتىلىشى بولۇپ، ياتىدىغان جاي، دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. ئايەتتە ھېلىقىدەك ئاياللار بىلەن بىر تۆشەكتە يانمۇيان ياتماسلىقنى كۆرسىتىدۇ.

---

[1] سۈرە مۇجادىلە، 11 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: «بىر تۆشەكتە بىللە ياتماسلىق دېگەن بۇ سۆز ئايالنىڭ ئارقىنى قىلىپ يېتىشىنى، جىنسىي مۇناسىۋەت قىلماسلىقنى كۆرسىتىدۇ.»[①] بۇ سۆز ئەرنىڭ ياتىدىغان يېرىنى خوتۇنىنىڭ ياتىدىغان يېرىدىن ئايرىشىنى كۆرسىتىدۇ، دەپمۇ قارىلىدۇ.

شِقَاق: (ئىناقسىز)، بۇ سۆز ئىناقسىزلىق، چىقىشماسلىق، ئاداۋەت تۇتۇش، دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

وَحَكَمًا: (ھەققانى)، بۇ سۆز ھۆكۈم قىلىش، تالاش ـ تارتىش قىلىپ قالغان ئىككى داۋاگەرنىڭ ئارىسىنى ئايرىپ قويۇش ھەققىگە ئىگە كىشىنى كۆرسىتىدۇ.

وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ: (يىراق قوشنا)، بۇ سۆز يىراق قوشنىنى ياكى قوشنىسى بىلەن ئالاقىسى بولمىغان كىشىنى كۆرسىتىدۇ.

وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنْبِ: (ياندىكى ھەمراھ)، بۇ سۆز سەپەردىكى ھەمراھنى ياكى ساۋاقداشنى ۋە ياكى شېرىكىنى كۆرسىتىدۇ. خوتۇنىنى كۆرسىتىدۇ، دېگەن قاراشمۇ بار[②].

مُخْتَالاً فَخُورًا: (ماختانچاق مۇتەكەببىر)، ئىبنى ئابباس مۇنداق دەيدۇ: «بۇ سۆز مېخىش ـ تۇرۇشىدا مۇتەكەببىرلىك قىلغۇچى، چوڭچىلىقى بىلەن كىشىلەرگە ماختىنىدىغان كىشىنى كۆرسىتىدۇ.»[③]

ئايەتلەرنىڭ ئومۇمىي مەنىسى

الله تائالا مۇنداق دەيدۇ: ﴿ئەرلەر ئاياللار﴾ غا رىياسەتچىلىك قىلىش مەرتىۋىسىگە ئىگە. چۈنكى، الله ئۇلارغا ئەقىل ـ ئىدراك ۋە ئىدارە قىلىش قابىلىيىتىنى بېرىپ، پۇل تېپىش ۋە ئاياللىرىنى بېقىشنى ئۇلارغا خاس قىلىپ بېكىتتى. شۇڭا خۇددى ۋالىلار پۇقرالىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇلارنى قوغداش ۋە ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىش ئېھتىياجلىرىنى ئورۇندىغاندەك، ئەرلەرمۇ ئاياللىرىنىڭ ئىشلىرىنى قىلىدۇ.

الله تائالا ئەرنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئاياللارنىڭ ئەھۋالىنى تەپسىلى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىككى قىسىم بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ياخشى ۋە ئىتائەت قىلغۇچى ئاياللاردۇر، يەنە بىر قىسمى سەركەش ۋە ھەددىدىن ئاشقۇچى ئاياللاردۇر. ﴿ياخشى ئاياللار﴾ ئەرلىرىگە ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، الله نىڭ بۇيرۇقلىرىغا بويسۇنۇپ ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ﴿ساقلىغۇچىلاردۇر﴾، ئەرلىرى يانلىرىدا بولمىغان چاغلاردا ئۆزلىرىنى پاھىشىدىن ساقلاپ، ئەرلىرىنىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىنى ئىسراپ قىلىشتىن

[①] ئىمام قۇرتۇبىنىڭ «ئەلجامىئ لىئەھكامىل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 171 ـ بەت.
[②] ئىمام فەخرۇددىن رازىنىڭ «ئەتتەپسىر ئەلكەبىر» ناملىق تەپسىرى، 10 ـ جىلد، 97 ـ بەت.
[③] ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 36 ـ بەت.

www.munber.org

ساقلىنىپ ئۇستىدىكى ھەقلىرىنى ئادا قىلغۇچىلاردۇر، ئۇلار ئىپپەتلىك، ئىشەنچلىك ۋە پەزىلەتلىك ئاياللاردۇر.

ئەمما ئىككىنچى قىسىم ئاياللار بولسا، ئەرلىرىگە چوقچىلىق قىلىدىغان، ئۇلارغا ئىتائەت قىلىشتىن باش تارتىدىغان، ھاكاۋۇرلۇق قىلىدىغان، ھەددىدىن ئاشقۇچى سەركەش ئاياللاردۇر. ئى ئەرلەر! شۇڭا سىلەر ئۇلارغا ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش، توغرا يولنى كۆرسىتىش يولىنى تۇتۇڭلار، ئەگەر ئۇلارغا قىلىنغان ۋەز ـ نەسىھەت ئۇنۇم بەرمىسە، ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈپ، بىر تۆشۈكتە بىللە ياتماڭلار، ئۇلارغا گەپ قىلماڭلار، يېقىنچىلىق قىلماڭلار. ئەگەر ئۇلارغا ۋەز ـ نەسىھەتمۇ، بىر تۆشەكتە بولماسلىقمۇ كار قىلمىسا، سىلەرنىڭ ئۇلارنى يېنىكرەك ئۇرۇش ھەققىڭلار بار. شۇڭا ئۇلارنى ئاغرىتىدىغان، ئەمما جاراھەتلەنمىگىدەك رەۋىشتە ئۇرۇڭلار. ﴿ئەگەر سىلەرگە ئىتائەت قىلسا﴾، ئۇلارغا ئەزىيەت يەتكۈزۈش يولىنى ئىزدىمەڭلار. الله تائالا ھەقىقەتەن سىلەردىن ئۇستۇندۇر، بۈيۈكتۇر، ئاياللارنىڭ ئىگىسىدۇر. الله تائالا ئاياللارغا زۇلۇم قىلغان ۋە ئۇلارنى بوزەك قىلغانلارنى جازالايدۇ.

الله تائالا كېيىنكى ئايەتتە يەنە بىر ھالەتنى بايان قىلغان بولۇپ، ئەگەر ياقتۇرماسلىق خوتۇن تەرەپتىنلا ئەمەس، بەلكى ئەر ـ خوتۇن ھەر ئىككىلى تەرەپتىن يۈز بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر كىشى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر كىشىدىن ئىبارەت ئادىل ۋە ھەققانى ئىككى كىشىنى ئەۋەتىشكە بۇيرۇدى. بۇ ئىككى كىشى بىر يەرگە كېلىپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئىشىغا قارايدۇ ۋە ئۇلارغا پايدىلىق بولغان ئىشنى قىلىدۇ. ﴿ئەگەر﴾ ئۇلار ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ياراشتۇرۇپ قويۇشنى مۇۋاپىق كۆرسە، ياراشتۇرۇپ قويىدۇ، ئەگەر ئاجرىتىۋېتىشنى مۇۋاپىق كۆرسە، ئاجرىتىۋېتىدۇ. ئەگەر نىيەتلەر توغرا، دىللار ياخشى بولسا، ئۇ ئىككى ياراشتۇرغۇچىنىڭ ۋاستىسىدە بەرىكەت بولىدۇ، الله ئۇلارنىڭ ياخشى كۆڭلى ۋە تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا يارىشىپ قېلىش ۋە ئىناقلىق پەيدا قىلىدۇ. الله بەلگىلىگەن نەرسە ھەقىقەتەن ھېكمەت ۋە پايدا ـ مەنپەئەتنىڭ تەقەززاسىغا ئۇيغۇندۇر. چۈنكى، ئۇ ھەممە ئىشنى ھېكمەت بىلەن قىلغۇچى، ھەممىدىن خەۋەردار زات الله تەرىپىدىن بەلگىلەنگەندۇر.

ئاندىن الله تائالا بۇ ئايەتلەرنى الله تائالاغا ئىبادەت قىلىش، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلماسلىق، ئاتا ـ ئانىلارغا، خىش ـ ئەقرىبالارغا، ﴿يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە﴾، ھەقلىرىنى ئادا قىلىشقا تېگىشلىك يېقىن ۋە يىراق قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ۋاجىپلىقىنى بايان قىلىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ.

نازىل بولۇش سەۋەبلىرى

بۇ ئايىتى كەرىم سەئد ئىبنى رەبىئ بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنى ھەبىبە بىنتى زەيد ھەققىدە نازىل بولغان. سەئد قەۋمىنىڭ چوڭلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى ئەنسارىلاردىن ئىدى. خوتۇنى ئۇنىڭغا چوڭچىلىق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئۇنى بىر كاچات ئۇرىدۇ. خوتۇنىنىڭ ئاتىسى قىزى بىلەن بىللە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا بېرىپ: مەن بۇ ئەتىۋارلىق قىزىمنى ئۇنىڭغا بەرگەن تۇرسام، ئۇ ئۇنى بىر كاچات ئۇرۇۋېتىۇ دەپ ئەرز قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «قىزىڭ ئېرىدىن قىساسىنى ئېلىۋالسۇن» دەيدۇ. ئۇ ئايال ئېرىدىن قىساسىنى ئېلىش ئۈچۈن ئاتىسى بىلەن بىرلىكتە يۇرۇپ كېتىدۇ. بىر ئازدىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا: «ئۇلارنى قايتۇرۇپ كېلىڭلار، شۇ ئاندا يېنىمغا جىبرىئىل كەلدى» دەيدۇ. اللہ تائالا: ﴿ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر﴾ دېگەن ئايەتنى نازىل قىلىدۇ. ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىز بىر ئىشنى ئىرادە قىلغان ئىدۇق، اللہ باشقا ئىشنى ئىرادە قىلىپتۇ. اللہ ئىرادە قىلغان ئىش ئەلۋەتتە ياخشىدۇر» دەيدۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ قىساس ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ[1].

تەپسىرنىڭ ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتىلىرى

1 ـ اللہ تائالا ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا ھامىي بولۇشىغا بىرى ئۇلارغا بېرىلگەن، يەنە بىرى ئۇلار ئۆزلىرى ئېرىشكەن ئىككى سەۋەبنى سەۋەب قىلىپ كۆرسەتتى. خۇددى ۋالىيلار ئۆز پۇقرالىرىنى باشقۇرغىنىدەك، ئەرلەرمۇ ئاياللارغا رىياسەتچىلىك قىلىش ۋە باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە. ئۇلار ئۇلارنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىشتىن توسىدۇ، ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىدۇ، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆگىتىدۇ. ئاياللارنى قوغداش، كۆڭۈل بۆلۈش ۋە ھىمايە قىلىش مەسئۇلىيىتى پۈتۈنلەي ئەرلەرنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن.

2 ـ ئىمام زەمەخشەرى «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئۆلىمالار ئەرلەرنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىدىن نۇرغۇن ئىشلارنى بايان قىلغان بولۇپ، ئۇلار ئەقىل، ئەستە قالدۇرۇش، ئىرادە ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت جەھەتتە ئاياللاردىن ئۈستۈندۇر. پەيغەمبەرلەر ئەرلەردىن كەلگەن. چوڭ ـ كىچىك باشلىقلارمۇ ئەرلەردىن بولىدۇ. جىھاد قىلىش، ئەزان ئوقۇش، خۇتبە سۆزلەش، جازا ئىشلىرىدا گۇۋاھلىق بېرىش، قىساس ئېلىش، مىراستا ئارتۇق ئېلىش، نىكاھ ئىشلىرىغا ئىگە بولۇش قاتارلىق ئىشلارنىمۇ ئەرلەر قىلىدۇ. باللار ئەرلەرگە نىسبەت بېرىلىدۇ... ۋاھاكازالار.»[2]

---

[1] ئۇنى مۇقاتىل رىۋايەت قىلغان. ئىمام تەبەرىنىڭ «جامىئۇل بەيان» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 58 ـ بەت.
[2] ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 290 ـ بەت.

www.munber.org

3 ـ ئايىتى كەرىم ﴿بۇ اللە نىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئارتۇق قىلغانلىقىدىندۇر﴾ سۆز تەرتىۋىدە كەلدى. ئەگەر اللە تائالا: «چۈنكى، اللە ئۇلارنى ئاياللاردىن ئارتۇق قىلدى» دېگەن بولسا، ياكى: «بۇ اللە نىڭ ئۇلارنى ئاياللاردىن ئارتۇق قىلغانلىقىدىندۇر» دېگەن بولسا، بۇ جۈملە ئەلۋەتتە قىسقاراق ۋە ئىخچامراق چىققان بولاتتى. لېكىن ئۇنى ئەنە شۇنداق سۆز تەرتىۋى بويىچە كەلتۈرۈشتىكى كاتتا ھېكمەت شۇكى، ئايال ئەرگە نىسبەتەن، ئەر ئايالغا نىسبەتەن ئىنساننىڭ جىسمىدىكى ئەزالارنىڭ ئورنىدا ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەشتۇر. ئەر باشنىڭ ئورنىدا، ئايال بەدەننىڭ ئورنىدا بولىدۇ. بىر ئەزانىڭ يەنە بىر ئەزادىن ئۈستۈنلۈك تەلەپ قىلىشى توغرا ئەمەس. چۈنكى، ھەر بىر ئەزا دۇنيا تىرىكچىلىكىدە ئۆز خىزمىتىنى ئۆتەيدۇ. قۇلاق كۆزنىڭ خىزمىتىنى قىلالمايدۇ. قول پۇتنىڭ خىزمىتىنى ئۆتىيەلمەيدۇ. بىر شەخسنىڭ يۈرىكىنىڭ ئاشقازىنىدىن ئارتۇق بولۇشى، بېشىنىڭ قولىدىن ئەۋزەل بولۇشى ئەيىب ئەمەس. لېكىن ھەر بىر ئەزا ئىنتىزاملىق ھالدا ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىدۇ. بىرى يەنە بىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئادا قىلالمايدۇ.

ئايەتنى ئەنە شۇنداق سۆز تەرتىۋى بويىچە كەلتۈرۈشتىكى يەنە بىر ھېكمەت شۇكى، پۈتۈن ئەرلەرنىڭ پۈتۈن ئاياللاردىن ئارتۇق ئەمەسلىكىگە ئىشارەت قىلىشتۇر. نۇرغۇن ئاياللار باركى، ئۇلار ئىلىم، دىنىي ئېتىقاد ۋە ياخشى ئەمەل جەھەتلەردە ئەرلەردىن ئارتۇقتۇر.

بىز يۇقىرىدا بايان قىلغان بۇ ئىككى مەنە بىلەن بۇ ئايەتنىڭ ئىنتايىن ئىخچام ۋە مۆجىزە خاراكتېرلىق بايان قىلىنغانلىقى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

4 ـ اللە تائالا ئايەتتە پەقەت ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ياراشتۇرۇپ قويۇشنى تىلغا ئالدى، ئۇنىڭ قارشىسى بولغان ئاجرىتىۋېتىشنى تىلغا ئالمىدى. بۇنىڭدا ئىنتايىن ئىنچىكە ۋە نازۇك نۇقتا بولۇپ، اللە تائالانىڭ بۇ ھەققانىي ئىككى كىشىگە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ياراشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن بارلىق تىرىشچانلىقنى كۆرسىتىشنى تەۋسىيە قىلغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ئاجرىتىۋېتىش ئۆيىنى بۇزۇش دېمەكتۇر. ئۇلارنى ياراشتۇرۇپ قويۇش بىرلىشىشنى، دوستلۇق ۋە مېھرى ـ مۇھەببەتنى قولغا كەلتۈرىدۇ. ئىسلام دىنى دىللارنى مېھرى ـ مۇھەببەت ۋە ئىناقلىق ئۈستىدە بىرلەشتۈرىدۇ.

5 ـ ئىمام زەمەخشەرى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ھەققانىي ئىككى كىشى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ تۇغقانلىرىدىن تەيىنلىنىدۇ. چۈنكى، تۇغقانلار ئۇلارنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرىنى ياخشى بىلىدۇ ۋە ئۇلارنى ياراشتۇرۇپ قويۇشقا تىرىشىدۇ. ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىمۇ ئۇلارغا قانائەت قىلىدۇ. ئۇلار ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ دىللىرىدا مۇھەببەت ياكى نەپرەت بارلىقنى، ئۇلارنىڭ يارىشىپ قېلىشنى ياكى ئاجرىشىپ كېتىشنى خالايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلىشنىڭ لازىم ۋە كېرەكلىكىنى، يات كىشىلەردىن نېمىلەرنى

يوشۇرۇشقا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ بىلىپ قېلىشىنى خالىمايدىغان ئىشلارنى بىلەلەيدۇ.»[①]

6 ـ شەئبىي مۇنداق بىر ئەھۋالنى بايان قىلىدۇ: شۇرەيھ بەنى تەمىم قەبىلىسىدىن زەينەب ئىسىملىك بىر ئايالنى ئالىدۇ. ئۇ ئۇنى ئېلىپ بولغاندىن كېيىن پۇشايمان قىلىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭغا خېتىنى ئەۋەتىپ بەرمەكچىمۇ بولىدۇ. ئاندىن ئۇز ـ ئۆزىگە: ئالدىراپ كەتمەي، ئاۋۋال ئۇ كەلسۇن دەيدۇ. ئايالى ئۆيىگە ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن شاھادەت كەلىمىسىنى ئېيتىدۇ، ئاندىن ئېرىگە: بىز ھەققەتەن بىر ئۆيگە چۈشتۇق، ئۇنىڭدىن قاچان كېتىپ قالىدىغانلىقىمىزنى بىلمەيمىز، قاراپ باققىنكى، سەن ياخشى كۆرمەيدىغان نەرسە بارمۇ؟ مېنىڭ تۇغقانلىرىمنىڭ زىيارەتكە كېلىشىنى يامان كۆرەمسەن؟ دەيدۇ. شۇرەيھ: مەن قېرىپ قالغان ئادەممەن، ئادەملەرنىڭ ھەمراھ بولۇشىنى يامان كۆرمەيمەن، مەن خوتۇنىنىڭ تۇغقانلىرىنىڭ مېنى زېرىكتۈرۈپ قويۇشىنى ئەلۋەتتە ياقتۇرمايمەن، دەيدۇ. ئايالى ئۇ قويغان شەرتلەرنىڭ ھەممىسىگە ۋاپا قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئايالى بىر يىلنى ئۆتكۈزىدۇ. بىر كۈنى شۇرەيھ سىرتتىن كىرىپ، ھوجرىسىدىكى كارۋاتتا ئايالى بىلەن بىر ئىنساننىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرىدۇ ـ دە، ئىسترجا ئوقۇيدۇ (يەنى بىز اللە نىڭ ئىگىدارچىلىقىدىمىز، دەيدۇ). ئايالى: ئى شۇرەيھ! ئۇ مېنىڭ ئانام دەيدۇ. شۇرەيھ قېيىن ئانىسىغا سالام بېرىدۇ. قېيىن ئانىسى ئۇنىڭغا: ئەگەر قىزىمدىن شەكلىنىدىغان بىرەر نەرسىنى بايقىساڭ، ئۇنىڭ بېشىنى يېرىۋەتكىن، دەيدۇ. شۇرەيھ: زەينەب مېنىڭ رەپىقەم تۇرسا، ئۇ مەندىن ئىلگىرى ھالاك بولسۇنمۇ؟ مەن ئۆمرۈمنى ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكۈزۈشنى ياكى ئۇنىڭ بىلەن بىر كۈندە ئۆلۈپ قېلىشنى ياخشى كۆرىمەن، دەيدۇ. ئاندىن مۇنۇ شېئىرنى ئوقۇيدۇ:

كۆردۈممەن ئاياللىرىنى ئۇرىدىغان شۇنچە كۆپ ئەرلەرنى،
قۇرۇپ كەتسۇن قولۇم ئەگەر ئۇرۇپ قالغاندا زەينەبنى[②].

شەرىئەت ھۆكۈملىرى

بىرىنچى ھۆكۈم

ئىسلام دىنى سەركەشلىك قىلغان ئايالنىڭ ئىشىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن كۆرسەتكەن تەۋسىيەلەر قايسىلار؟

ئايىتى كەرىم سەركەشلىك قىلغان ئايالنىڭ ئىشىنى ھەل قىلىشنىڭ ھېكمەتلىك يولىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ ۋە تۆۋەندىكى تەۋسىيەلەرنى ئورۇنداشقا چاقىرىدۇ:

① ئىمام زەمەخشەرىنىڭ «ئەلكەششاف» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 392 ـ بەت. ئىمام ئەبۇ سەئۇدنىڭ «ئىرشادۇل ئەقلىسسەلىم ئىلا مەزايال قۇرئانىل كەرىم» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 340 ـ بەت.
② ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 417 ـ بەت.

www.munber.org

1 - ئۇنىڭغا ھېكمەتلىك ئۇسۇل بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە نەسىھەت قىلىش ۋە تەربىيە بېرىش لازىم. چۈنكى، الله تائالا: ﴿ئاياللارغا نەسىھەت قىلىڭلار﴾ دېگەن.

2 - ئەر ياتىدىغان يېرىنى ئايالىنىڭ ياتىدىغان يېرىدىن ئايرىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن يېقىنچىلىق قىلماسلىقى لازىم. چۈنكى، الله تائالا: ﴿بىر تۆشەكتە بىللە ياتماڭلار﴾ دېگەن.

3 - ئۇنى ئەدەپلەش يۈزىسىدىن مىسۋاك ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان نەرسە بىلەن يېنىك ئۇرۇش لازىم. چۈنكى، الله تائالا: ﴿ئۇلارنى ئەدەپلەش مەقسىتىدە ئاستىراق ئۇرۇڭلار﴾ دېگەن.

4 - ئەگەر بۇ ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسى ئۈنۈم بەرمىسە، ياراشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن ھەققانىي ئادەم بەلگىلەش لازىم. چۈنكى، الله تائالا: ﴿ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار﴾ دېگەن.

ئۇرۇشقا كەلسەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى مۇنۇ سۆزى بىلەن ئوچۇق بايان قىلىپ بېرىدۇ: «ئەگەر ئۇلار شۇنداق قىلسا، ئۇلارنى يېنىك ئۇرۇڭلار.» ئىبنى ئابباس ۋە ئەتائ: «يېنىك ئۇرۇش مىسۋاك بىلەن ئۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ» دەيدۇ. قەتادە: «جاراھەتلەندۈرۈپ قويماي ئۇرۇشنى كۆرسىتىدۇ» دەيدۇ.

ئۆلىمالار مۇنداق دەيدۇ: «بىر يەرگە ئارقا - ئارقىدىن ئۇرماسلىق ۋە يۈزگە ئۇرۇشتىن ساقلىنىش لازىم. چۈنكى، يۈز گۈزەللىكنى ئۆزىگە جەم قىلغان يەردۇر. قامچا ۋە ھاسا بىلەن ئۇرماسلىق لازىم. شۇنداقلا بۇ ئەدەپلەش چارىسىدە ئىمكان قەدەر ئەڭ يېنىك بولغان ئىشنى قوللىنىشقا ئەھمىيەت بېرىش لازىم.»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: خوتۇن كىشىنىڭ ئېرى ئۈستىدىكى ھەققى نېمىلەردىن ئىبارەت؟ دەپ سورالغاندا، ئۇ: «سەن تاماق يېگەندە ئۇنىڭغىمۇ يېدۈرۈشۈڭ، سەن كىيىم كىيگەندە ئۇنىڭغىمۇ كىيدۈرۈشۈڭ، ئۇنىڭ يۈزىگە ئۇرماسلىقىڭ، تىللىماسلىقىڭ، تاشلاپ قويۇشقا توغرا كەلسە، پەقەت ئۆيىڭدىلا تاشلاپ قويۇشۇڭ لازىم»[1] دەپ جاۋاب بەرگەن.

گەرچە ئۇرۇش دۇرۇس بولسىمۇ، ئۆلىمالار ئۇرماسلىقنىڭ ئەۋزەل ئىكەنلىكىگە ئىتتىپاق كەلگەن. چۈنكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ئادەم ئۇرمايدۇ.»[2]

ئىككىنچى ھۆكۈم

بۇ جازالار تەرتىپ بويىچە ئىجرا قىلىنامدۇ؟

[1] ئىمام ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى، نەسائى ۋە ئىبنى ماجە رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئىبنى كەسىرنىڭ «قۇرئان ئەزىم» ناملىق تەپسىرى، 1 - جىلد، 492 - بەت.

[2] ئىمام بەيھەقى ئەبۇ بەكرى سىددىق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قىزى ئۇممۇ كۇلسۇمدىن رىۋايەت قىلغان. ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 5 - جىلد، 25 - بەت.

ئۆلىمالار بۇ ئايىتى كەرىمدە كۆرسىتىلگەن جازالار تەرتىپ بويىچە ئىجرا قىلىنامدۇ ياكى تەرتىپ شەرت ئەمەسمۇ؟ دېگەن مەسىلىدە مۇنداق پىكىرلەرگە كەلگەن:

بىر تۈركۈم ئۆلىمالار: «ئۇ تەرتىپ بويىچە ئىجرا قىلىنىدۇ، خوتۇنىنىڭ سەركەشلىك قىلىشىدىن قورققان ۋاقىتتا ئالدى بىلەن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ سەركەشلىك قىلىشى مەلۇم بولغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ بىلەن بىر تۆشەكتە ياتمايدۇ. ئەگەر بۇ ئۇنىڭغا بەرمىسە ئۇرىدۇ. سەركەشلىك قىلىشنى باشلىغان ۋاقىتتىلا ئۇرۇش دۇرۇس بولمايدۇ» دەيدۇ. بۇ ئىمام ئەھمەدنىڭ قارىشىدۇر. ئىمام شافىئىي: «سەركەشلىك قىلىشنى باشلىغان ۋاقىتتا ئۇرۇشمۇ دۇرۇس بولىدۇ» دەيدۇ.

ئۆلىمالارنىڭ ئارىسىدىكى بۇ ئىختىلاپنىڭ كېلىش مەنبەسى ئۇلارنىڭ ئايەتنى چۈشىنىشتىكى ئوخشىماسلىقتىن كېلىپ چىقىدۇ. تەرتىپ شەرت ئەمەس دېگەن قاراشتىكىلەر ئايەتتىكى جازالار تەرتىپىنى تەلەپ قىلمايدۇ. شۇڭا ئەر بۇ جازالارنىڭ قايسىسىنى خالىسا شۇنىڭ بىلەن كۇپايىلەنسىمۇ، ياكى ھەممىنى قوللانسىمۇ بولىدۇ دەپ قارايدۇ. تەرتىپ شەرت دېگەنلەر ئايەتنىڭ زاھىرى لەۋزى تەرتىپنى كۆرسىتىدۇ، ئايەت تەدرىجىي ھالدا ئالدى بىلەن يېنىك جازانى، ئاندىن ئۇنىڭدىن قاتتىقراقىنى، ئاندىن ئېغىرمۇ قاتتىقنى بايان قىلىپ كېلىدۇ. الله تائالا بۇ جازالارنى ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش بىلەن باشلاپ، ئاندىن ئۇنى بىر تۆشەكتە ياتماسلىققا، ئاندىن ئۇرۇشقا تەرەققىي قىلدۇرغان. مانا بۇ چوقۇم تەرتىپنىڭ بولۇشىغا ئوچۇق ئىشارەت قىلىدۇ. ئەگەر مەقسەت ئەڭ يېنىك چارە بىلەن ھاسىل بولسا، شۇنىڭ بىلەن كۇپايە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. ئۇنىڭدىن ئېغىر جازانى ئىشلىتىشكە قەدەم قويۇش دۇرۇس ئەمەس، قارايدۇ.

مەن ئايىتى كەرىمنىڭ زاھىرى مەنىسىگە ئاساسەن بۇ قاراشنى كۈچلۈك دەپ قارايمەن.

ئىبنۇل ئەرەبى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىم ئىچىدە ئەڭ ياخشىسى سەئىد ئىبنى جۇبەيرنىڭ سۆزىدۇر. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ئەر ئالدى بىلەن ئايالىغا ۋەز ـ نەسىھەت قىلىدۇ، ئەگەر ئۇ بۇنى قوبۇل قىلسا ياخشى، ئەگەر قوبۇل قىلمىسا، ئۇنىڭ بىلەن بىر تۆشەكتە ياتمايدۇ. ئەگەر بۇ ئۇنىڭغا بەرسە ياخشى، ئەگەر ئۇنىڭغا بەرمىسە، ئۇنى ئۇرىدۇ. ئەگەر ئۇ بۇنىڭ بىلەن ئادەم بولسا ياخشى، ئەگەر ئادەم بولمىسا ئۆزىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇنىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىدۇ. بۇ ئىككى كىشى زىددىيەتنىڭ كىم تەرەپتىن كېلىپ چىققانلىقىغا قاراپ چىقىدۇ. شۇ چاغدا ئايال خېتىنى ئېلىشنى تەلەپ قىلسا بولىدۇ.»[1]

بۇ قاراشنى ئەلى (الله ئۇنىڭ يۈزىنى نۇرلاندۇرۇۋەتسۇن!) نىڭ مۇنۇ سۆزىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ: «ئەر ئايالىغا دەسلەپ تىلى بىلەن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇ سەركەشلىك قىلىشتىن يانسا، ئەرنىڭ ئۇنىڭغا يەنە جازا قوللىنىشىغا يول يوق. ئەگەر ئۇ ۋەز ـ نەسىھەتنى قوبۇل قىلمىسا، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ياتمايدۇ. ئۇ بۇنىڭغىمۇ ئۇنىمىسا

[1] ئىمام ئىبنۇل ئەرەبىنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 1 ـ جىلد، 420 ـ بەت.

www.munber.org

ئۈزىدۇ. ئەگەر ئۈزۈشمۇ ئۈنۈم بەرمىسە، مەسىلىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن ئىككى ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىدۇ.»

ئۈچىنچى ھۆكۈم

بۇ ئىككى ھەققانىي كىشى تۇغقان ئەمەس كىشىلەردىن تەيىنلەنسىمۇ بولامدۇ؟

ئايەتنىڭ زاھىرى مەنىسى بۇ ئىككى ھەققانىي كىشىنىڭ تۇغقانلاردىن بولۇشىنى شەرت قىلىدۇ. چۈنكى، اللّٰه تائالا: ﴿ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇنىنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار﴾ دەيدۇ. بۇ ئايەت چوقۇم شۇنداق بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئۆلىمالار بۇ ئايەتنى شۇنداق قىلىشنىڭ ياخشىلىقىنى كۆرسىتىدۇ، دەپ چۈشەندۈرىدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ: «ئەگەر قازى يات ئادەملەردىن ئىككى ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتسە، دۇرۇس بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ئىككى كىشىنى ئەۋەتىشنىڭ پايدىسى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىدىكى ئەھۋالنى ئېنىقلاش، ئۇلارغا پايدىلىق بولغان ئىشلارنى قىلىش، ئۇلارنىڭ قايسىسى زۇلۇم قىلغان بولسا ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئىبارەتتۇر. بۇ ۋەزىپىنى تۇغقان ئادەم ئادا قىلالىغىنىدەك، يات ئادەممۇ ئادا قىلالايدۇ. لېكىن تۇغقانلار ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئەھۋالنى ياتلارغا قارىغاندا ياخشىراق بىلىدۇ، ئۇلارغا پايدىلىق بولغان ئىشنى قىلىشقا بەكرەك تىرىشىدۇ ۋە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ بىرىگە يان باستى دېگەن تۆھمەتكە قېلىشتىن بەكرەك يىراق بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىككى ھەققانىي كىشىنىڭ بىرى ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن، يەنە بىرى ئايالنىڭ تۇغقانلىرىدىن بولۇشى بەكرەك ياخشى ۋە ئۈنۈملۈكتۇر.»

ئەلۇسى مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئىشقا تۇغقانلارنىڭ خاس قىلىنىشى ئۇلارنىڭ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىگە پايدىلىق ئىشلارنى قىلىشقا بەكرەك تىرىشىدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئىچكى ئەھۋاللىرىنى ياخشى بىلىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر. ئۇلارنىڭ تۇغقانلاردىن بەلگىلىنىشى پەقەت ياخشى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. ئەگەر ئۇلار ياتلاردىن تەيىنلەنسە، بۇمۇ دۇرۇس بولىدۇ.»[1]

تۆتىنچى ھۆكۈم

ئايەتتى كەرىمدىكى ﴿ئەگەر ئەر ـ خوتۇن ئىككەيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار﴾ دېگەن خىتاب كىمگە قارىتىلىدۇ؟

ئىلگىرىكى ئايەتتىكى خىتاب ئەرلەرگە قارىتىلىدۇ. چۈنكى، اللّٰه تائالا: ﴿بىر تۆشەكتە بىللە ياتماڭلار﴾ دەيدۇ. بۇ ئەرنىڭ ھەققىدۇر. ئەمما بۇ يەردىكى خىتاب بولسا، ھاكىملارغا قارىتىلىدۇ. اللّٰه تائالا خوتۇن كىشىنىڭ سەركەشلىك قىلىدىغانلىقىنى، ئەرنىڭ ئۇنىڭغا ۋەز ـ نەسىھەت قىلىشى، بىر تۆشەكتە ياتماسلىقى ۋە ئەدەپلەش مەقسىتىدە ئۇرۇشىنىڭ لازىملىقىنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە ئۇرغاندىن كېيىن باشقا چارە قالمىسا، كىمنىڭ

[1] ئىمام ئەلۇسىنىڭ «روھۇلمەئانى» ناملىق تەپسىرى، 5 ـ جىلد، 26 ـ بەت.

زۇلۇم قىلغۇچى، كىمنىڭ زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن بۇ مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلىشنىڭ لازىملىقىنى بايان قىلدى. بۇنى قولدا ھوقۇق بار ۋە ئۇنى ئىجرا قىلالايدىغان باشلىق قىلىدۇ. سۇددىنىڭ: «بۇ خىتاب ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىگە قارىتىلىدۇ» دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنغان[1]. لېكىن بۇ قاراش ئاجىزدۇر.

الله تائالانىڭ: ﴿ئەۋەتىڭلار﴾ دېگەن سۆزىدىكى بۇيرۇق ۋاجىپلىقنى بىلدۈرىدۇ. ئىمام شافىئىي (الله ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) مۇ شۇنداق دەيدۇ. چۈنكى، ئۇ ئارىدىكى زۇلۇمنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن قىلىنغان بۇيرۇقتۇر. ئۇ مەسئۇل بولغۇچىلارنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن ئاممىۋي پەرزلەردىن بىرىدۇر.

بەشىنچى ھۆكۈم

بۇ ئىككى ھەققانىي كىشى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ئۇلارنىڭ ئىزنىسىز ئاجراشتۇرالامدۇ؟

فىقھشۇناسلار بۇ ئىككى ھەققانىي كىشى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ئۇلارنىڭ ئىزنىسىز ياراشتۇرۇش ۋە ئاجراشتۇرۇش ھەققىگە ئىگىمۇ ياكى ئۇلارنىڭ ئىزنىسىز ھېچ ئىشنى قىلىشقا ھەققى يوقمۇ؟ دېگەن مەسىلىدە مۇنداق كۆزقاراشلارغا كەلگەن:

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە ئەھمەد مۇنداق دەپ قارايدۇ: بۇ ئىككى ھەققانىي كىشى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ ئۇلارنى ئاجراشتۇرۇۋېتىش ھەققىگە ئىگە ئەمەس. چۈنكى، ئۇ ئىككىسى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ۋەكىللىرىدۇر. ئۇلار ھۆكۈم قىلغان ئىشتا چوقۇم ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ رازىلىقى بولۇشى كېرەك. بۇ قاراش ھەسەن بەسرى، قەتادە ۋە زەيد ئىبنى ئەسلەملەردىن رىۋايەت قىلىنغان.

ئىمام مالىك مۇنداق دەپ قارايدۇ: بۇ ئىككى ھەققانىي كىشى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئىزنىسىز پايدىلىق دەپ قارىغان ئىشنى ئۇلارغا تېگىش ھوقۇقىغا ئىگە. ئەگەر ئۇلار ئۇلارنى ئاجراشتۇرۇۋېتىشنى مۇۋاپىق دەپ قارىسا، ئاجراشتۇرۇۋېتىدۇ. ئەگەر ئۇلار خوتۇننىڭ ئېرىگە مال بېرىش بەدىلىگە خېتىنى تەلەپ قىلىشىنى مۇۋاپىق دەپ قارىسا، ئۇنى شۇنىڭغا مەجبۇرلايدۇ. ئۇ ئىككىسى يۇقىرى دەرىجىلىك باشلىق تەرىپىدىن تەيىنلەنگەن ھۆكۈم قىلغۇچىلاردۇر. شۇڭا ئۇلارنىڭ ياراشتۇرۇپ قويۇش ياكى ئاجراشتۇرۇۋېتىش ھۆكمى ئىجرا قىلىنىدۇ. بۇ قاراش ئەلى، ئىبنى ئاببىاس ۋە شەئبىدىن رىۋايەت قىلىنغان. ئىمام شافىئىينىڭ بۇ مەسىلە ھەققىدە ئىككى خىل قارىشى بار. ئايەتتە بولسا يۇقىرىدىكى ئىككى قاراشنىڭ ھېچ بىرىنى يەنە بىرىدىن كۈچلەندۈرىدىغان دەلىل يوق، بەلكى ئۇنىڭدا ھەر ئىككىلىسىنى كۆرسىتىدىغان دەلىل بار:

[1] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 231 ـ بەت. ئىمام ئىبنى جەۋزىنىڭ «زادۇل مەسىر فىي ئىلمىتتەپسىر» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 77 ـ بەت.

www.munber.org

بىرىنچى قاراشنى كۆرسىتىدىغان دەلىل شۇكى، اللە تائالا: ﴿ئەگەر بۇ ئىككى كىشى ئەپلەشتۈرۈشنى خالىسا﴾ دەپ، بۇ ئىككى ھەققانىي كىشىگە پەقەت ئەپلەشتۈرۈشنى نىسبەت بەردى. مانا بۇ ئەپلەشتۈرۈشتىن باشقا ئىشنىڭ ئۇلارغا تاپشۇرۇلمايدىغانلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى، ئۇ ئىككىسى ۋەكىلدۇر. ئۇلارنىڭ ھۆكمى ۋەكىل قىلىنغۇچىنىڭ رازىلىقىسىز ئىجرا قىلىنمايدۇ.

ئىككىنچى قاراشنى كۆرسىتىدىغان دەلىل شۇكى، اللە تائالا: ﴿ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار﴾ دېگەن سۆزىدە ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى ھەققانىي كىشى دەپ ئاتىدى. ھۆكۈم ھاكىمنىڭ ئۆزىدۇر. ھۆكۈم قىلىنغۇچى مەيلى رازى بولسۇن ياكى غەزەپلەنسۇن، ھۆكۈم قىلغۇچىنىڭ ۋەزىپىسى ھۆكۈم قىلىنغۇچىنىڭ رازىلىقىنى ئالماستىن ھۆكۈم قىلىشتۇر.

ئىمام جەسساس مۇنداق دەيدۇ: «بىزنىڭ مەزھەبىمىزدىكىلەر مۇنداق دەيدۇ: بۇ ئىككى ھەققانىي كىشى ئەر رازى بولماي تۇرۇپ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ئاجرىتىۋېتىش ھەققىگە ئىگە ئەمەس. چۈنكى، ئەر ئايالىغا يامانلىق قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغان تەقدىردىمۇ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئاجراشتۇرۇلمايدىغانلىقى ۋە بۇ ئىككى ھەققانىي كىشىنىڭ ھۆكۈم قىلىشىدىن بۇرۇن ھاكىمنىڭ ئەرنى ئايالىنىڭ خېتىنى بېرىشكە مەجبۇرلىيالمادىغانلىقى ھەققىدە ھېچقانداق ئىختىلاپ يوق. شۇنداقلا خوتۇن سەركەشلىك قىلغانلىقىنى ئېتىراپ قىلغان تەقدىردىمۇ ھاكىم ئۇنى ئېرىگە بەدەل بېرىپ خېتىنى ئېلىشقا ياكى مەھرى ھەققىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە مەجبۇرلىيالمايدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاشلا ئىككى ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتكەندىن كېيىنمۇ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنىڭ رازىلىقىسىز ئۇلارنى ئاجراشتۇرۇۋېتىش دۇرۇس بولمايدۇ.»[1]

ئىمام تەبەرىمۇ مۇشۇ قاراشنى تاللىغان. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «بۇ ئىككى ھەققانىي كىشىنىڭ ياكى ئۇلاردىن بىرىنىڭ ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ئايرىۋېتىش ۋە بىرىدىن يەنە بىرىگە مال ئېلىپ بېرىش ھەققى يوق. پەقەت ھۆكۈم قىلىنغۇچىنىڭ رازىلىقى بىلەنلا شۇنداق قىلالايدۇ.»

مەن مۇنداق دەپ قارايمەن: بىرىنچى قاراش كۈچلۈكتۇر، چۈنكى، ئۇنىڭ دەلىلى كۈچلۈكتۇر. ئىمام تەبەرى (اللە ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن!) مۇ مۇشۇ قاراشنى تاللىغان.

ئايەتلەر كۆرسىتىدىغان ئەھمىيەتلىك نۇقتىلار

1 ـ ئەرنىڭ ئايالىنى ئەدەپلەش ھەققى بار. ئۇ ئۇنى رۇخسەتسىز ئۆيدىن چىقىشتىن مەنئى قىلىدۇ.

[1] ئىمام جەسساسنىڭ «ئەھكامۇل قۇرئان» ناملىق تەپسىرى، 2 ـ جىلد، 232 ـ بەت.

2 ـ ئايال ئېرىگە الله بۇيرۇغان بەلگىلىمىلەر ئىچىدە ئىتائەت قىلىشى لازىم. گۇناھقا بۇيرۇسا ئىتائەت قىلمايدۇ.

3 ـ ئايالى بىلەن يارىشىپ قېلىش ئۈچۈن ئەرنىڭ قوللانغان چارىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۈنۈم بەرمىسە، ھەققانىي كىشىگە ھۆكۈم قىلدۇرۇش زۆرۈردۇر.

4 ـ تەيىنلەنگەن ئىككى ھەققانىي كىشى ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىنى ياراشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن پۈتۈن تىرىشچانلىقنى كۆرسىتىشى لازىم.

ئايەتلەرنىڭ ھېكمىتى

مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشنىڭ قانۇنىيىتى ۋە ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ئېھتىياجى ئائىلىدە بىر باشقۇرغۇچىنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ بۇ ئائىلىنىڭ ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىدۇ، ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرىدۇ، ئائىلىنىڭ ئۆز ۋەزىپىسىنى ئەڭ مۇكەممەل رەۋىشتە ئادا قىلىشى ۋە ئىسلام دىنى تەلەپ قىلغان ئىنسانپەرۋەر جەمئىيەتنىڭ ئۇلىنى بەرپا قىلىشى ئۈچۈن پۇل ـ مېلىنى ئائىلىگە سەرپ قىلىدۇ. ئائىلە ياخشى بولسا، ياخشى جەمئىيەت قۇرۇپ چىققىلى بولىدۇ. ئائىلە بۇزۇق ۋە ۋەيرانە بولسا، جەمئىيەتمۇ ۋەيران بولىدۇ.

ئەر الله بەرگەن ئەقىل ـ پاراسەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە ئىرادە ئارتۇقچىلىقى بىلەن، شۇنداقلا ئايالنى ۋە پەرزەنتلەرنى تەمىنلەش يولىدا تىرىشچانلىق قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانلىقى بىلەن بۇ مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلىشتا ئايالغا قارىغاندا چىداملىق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئائىلىنى باشقۇرۇشقا ھەقلىقتۇر. ئەمەلىيەتتە بولسا بۇ ئارتۇقچىلىق ۋە شەرەپ قازىنىش ئەمەس، مەسئۇلىيەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغانلىقتۇر. دېمەك، ئۇ باشقۇرۇش ۋە ھۆكۈمرانلىق قىلىش ئەمەس، جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى يېڭىشكە يېتەكچىلىك قىلىشتۇر. ھەرقانداق مۇھىم ئىشنىڭ چوقۇم ئۇنى ئىدارە قىلىدىغان ۋە يېتەكلەيدىغان يولباشچىسى بولىدۇ. الله تائالا ئەرلەرنى ئاياللارنى باشقۇرۇش ھەققىگە ئىگە قىلدى. ئۇلار ئاياللارغا تەربىيە بېرىدۇ، ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىدۇ، يامانلىقلاردىن قوغدايدۇ ۋە ھىمايە قىلىدۇ.

ئىسلام دۈشمەنلىرى الله نىڭ دىنىغا تىل تەككۈزۈش ئۈچۈن دەستەك قىلىۋالغان ئەڭ پەسكەش نەرسە شۇنىڭدىن ئىبارەتكى، ئۇلار ئىسلام دىنى ئەرلەرگە ئاياللارنى ئۇرۇشقا رۇخسەت قىلىپ ئاياللارغا ئاھانەت قىلىدۇ دەپ، بىلجىرلىشىدۇ ۋە: قانداقمۇ الله ئاياللارنى ئۇرۇشقا رۇخسەت قىلسۇن؟ قانداقمۇ الله نىڭ مۇقەددەس كىتابى ﴿ئايالLارغا نەسىھەت قىلىڭلار، (بۇ ئۈنۈم بەرمىسە) بىر تۆشەكتە بىللە ياتماڭلار، (بۇمۇ ئۈنۈم بەرمىسە) ئۇلارنى ئەدەپلەش مەقسىتىدە ئاستىراق ئۇرۇڭلار﴾ دېگەن سۆزنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؟ بۇ ئايالLارنىڭ ھۆرمىتىگە تاجاۋۇز قىلغانلىق ئەمەسمۇ؟ دېيىشىدۇ.

بۇنىڭ جاۋابى شۇكى، شۇنداق، قۇرئان كەرىم ئاياللارنى ئۇرۇشقا رۇخسەت قىلىدۇ. لېكىن قاچان ئۇرۇلىدۇ؟ كىم ئۇچۇن ئۇرۇلىدۇ؟

شەك - شۈبھىسىزكى، ئۇرۇشمۇ بىرخىل داۋادۇر. ئىنسان زۆرۈر تېپىلغاندا داۋالاشقا موھتاج بولىدۇ. خوتۇن كىشى ئېرىگە يامان مۇئامىلە قىلىپ، ئۆز بېشىمچىلىق قىلسا ۋە شەيتاننىڭ ئارقىغا كىرىپ ئۇنىڭ يېتەكلىشى بىلەن ماڭسا، بۇ ئازغۇنلۇقىدىن ۋە گۇمراھلىقىدىن قايتمىسا، مۇشۇنداق ھالەتتە ئەر قانداق قىلسۇن؟ ئۇنى تاشلاپ قويسۇنمۇ؟ ياكى تالاق قىلسۇنمۇ؟ ياكى بولمىسا ئۇنى قانداق قىلساڭ قىل دەپ ئىختىيارىغا قويۇۋەتسۇنمۇ؟

قۇرئان كەرىم مۇشۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن ئەرنى ئۇنىڭ دورىسىنى قىلىشقا تەۋسىيە قىلىدۇ، بۇ سەركەشلىك ۋە باشباشتاقلىقنى داۋالاش ئۈچۈن ھېكمەتلىك چارىلەرنى قوللىنىشقا تەۋسىيە قىلىپ، دەسلەپ سەۋر قىلىشقا ۋە چىداملىق بولۇشقا، ئاندىن ۋەز - نەسىھەت قىلىشقا ۋە توغرا يولنى كۆرسىتىشكە، ئاندىن بىر تۆشەكتە ياتماسلىققا بۇيرۇيدۇ. ئەگەر بۇ ۋاستىلەرنىڭ ھەممىسى ئۈنۈم بەرمىسە، كىشىلەرنىڭ ماقال - تەمسىلدە: «ئەڭ ئاخىرقى داۋا داغلاشتۇر» دېگىنىگە ئوخشاش، چوقۇم ئەڭ ئاخىرقى داۋالاش ئۇسۇلىنى قوللىنىشمىز لازىم. مىسۋاك ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان نەرسىلەر بىلەن ئۇرۇشنىڭ زىيىنى ئۇنى قويۇۋېتىكەننىڭ زىيىنىدىن يېنىك بولىدۇ. چۈنكى، تالاق ئائىلە پۈتۈنلىكىنى بۇزىدۇ، ئۇنىڭ بىرلىكىنى پارچىلايدۇ. يېنىك زىيان بىلەن ئېغىر زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشقا توغرا كەلسە، يېنىك زىياننى ئىشلەش ياخشى ۋە گۈزەل ھېسابلىنىدۇ. ئىسلام دۈشمەنلىرى گۇمان قىلغاندەك، ئۇرۇش ھەرگىزمۇ ئاياللارغا ئىھانەت قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئەمەس، ئۇ پەقەت ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان، چىرايلىق مۇئامىلە ياراشمايدىغان ئاز بىر قىسىم سەركەش ۋە ھەددىدىن ئاشقۇچى ئىنسانلارغا بەزى ۋاقىتلاردا پايدىلىق بولغان چارىلەرنىڭ بىرىدۇر.

ئاياللاردىن شۇنداقلا ئەرلەردىنمۇ بىرمۇنچە كىشىلەر باركى، ئۇلارنى ئەدەپلەپ تۇرمىسا، توغرا يولنى تېپىپ ماڭالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن جازالار بەلگىلەنگەن ۋە زىندانلار ئېچىلغان.

سەييىد رەشىد رىزا «ئەلمەنار» ناملىق تەپسىرىدە مۇنداق دەيدۇ: «ئۇرۇشنىڭ ئاسترىاق بولۇشى شەرت قىلىندى. قاتتىق ئۇرۇش ئەزىيەت ئېلىپ كېلىدۇ. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ بۇ ئايەتكە بەرگەن تەپسىرىدە مىسۋاك ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان يەنى قول ياكى كىچىك تاياق ۋە شۇنىڭغا ئوخشىغان نەرسە بىلەن ئۇرۇشنىڭ لازىملىقى رىۋايەت قىلىنىدۇ.»

ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «بىز مۇسۇلمانلار ئىچىدىن ياۋرۇپالىقلارنىڭ ئادەتلىرىنى يۇقتۇرىۋالغان بەزى كىشىلەر شەرىئەتتە سەركەش ئايالنى ئۇرۇشنىڭ بەلگىلەنگەنلىكىنى ناھايىتى ئېغىر ھېسابلايدىيۇ، ئايالنىڭ سەركەشلىك قىلىشىنى، ئېرىگە چوڭچىلىق

قىلىشنى، ئائىلە باشلىقى بولغان ئەرنى باشقۇرۇلغۇچى ھالغا، بەلكى كەمسىتىلىدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويغانلىقنى، ئايالنىڭ سەركەشلىك قىلىشىنى داۋاملاشتۇرۇشىنى، ئىرىنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماسلىقنى، ئېرىنىڭ يۈز ئۆرىگەنلىكىگە ۋە بىر تۆشەكتە بولمىغانلىقىغا پەرۋا قىلمايدىغان بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېغىر ھېسابلىمايدۇ. مەن ئۇلارنىڭ ئەنە شۇنداق سەركەش ئاياللارنى نېمە بىلەن داۋالايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئەرلىرىگە ئاياللىرى بىلەن مۇئامىلە قىلىشتا نېمىلەرنى قىلىشىنىڭ لازىملىقىنى تەۋسىيە قىلىدىغانلىقىنى بىلەلمەيۋاتىمەن.

شەك - شۈبھىسىزكى، شەرىئەتتە ئاياللارنى ئۇرۇشنىڭ بەلگىلەنگەنلىكى ئەقلىي جەھەتتىمۇ، تەبىئىي مىجەز جەھەتتىمۇ بۇرمىلاشقا تېگىشلىك يامان ئىش ئەمەس. ئۇ تىنچلىق مۇھىت بۇزۇلغان، بۇزۇق ئەخلاقلار غالىب ئورۇنغا ئۆتۈپ قالغان ھالەتلەردە موھتاج بولىدىغان ئىشتۇر. ئەگەر ئەر ئايالنى ئۇرۇش بىلەن ئۇنى سەركەشلىك قىلىشتىن ياندۇرالايدىغانلىقنى بايقىسا، ئۇرۇشى دۇرۇستۇر. ئەگەر مۇھىتنىڭ تىنچلىقى ياخشىلانسا، ئاياللار ياخشى گەپنى چۈشىنىدىغان، ۋەز - نەسىھەتلەرنى قوبۇل قىلىدىغان، ياكى ئەرلەرنىڭ ئۇلار بىلەن بىر تۆشەكتە بىللە بولماسلىقى ئۇلارنى ئەنە شۇ يامان قىلىقلىرىدىن ياندۇرالايدىغان ئەھۋال بارلىققا كەلسە، ئەرلەرنىڭ ئۇلارنى ئۇرۇشتىن ساقلىنىشى ۋاجىپ بولىدۇ. شەرىئەتتە ھەربىر ئەھۋالغا مۇناسىپ ھۆكۈم بار. بىز ھەر ۋاقىت ئاياللارغا يۇمشاق بولۇشقا بۇيرۇلدۇق.»[1]

مەن مۇنداق دەپ قارايمەن: شەك - شۈبھىسىزكى، الله نىڭ شەرىئىتىدە ئاياللارنى ئۇرۇش پەقەت ياخشىلاشنىڭ چارىلىرىدىن بىر چارىسى قىلىپ بېكىتىلگەن. ئەتائىنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ: «ئەگەر ئەر خوتۇنىنى بىر ئىشقا بۇيرۇغان ياكى بىر ئىشتىن توسقان چاغدا خوتۇنى ئېرىگە ئىتائەت قىلمىسا، ئۇنى ئۇرمىسۇن، لېكىن ئۇنىڭغا ئاچچىغلانسۇن!» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ھەرگىز ئادەم ئۇرمايدۇ.» شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ئاز بىر قىسىم ھالەتلەردە تۈزەشنىڭ چارىسىدۇر. ﴿بۇ قەۋمگە نېمە بولدىكىن، ئۇلار ھېچبىر سۆزنى (يەنى ھەممە شەيئىنىڭ الله نىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىنى) چۈشەنمەيدۇ﴾[2].

---

[1] رەشىد رىزانىڭ «ئەلمەنار» ناملىق تەپسىرى، 5 - جىلد، 74 - بەتتىن قىسقارتىپ ئېلىندى.
[2] سۈرە نىسا، 78 - ئايەتنىڭ بىر قىسمى.

www.munber.org